

РЕЛІГІЙНЕ ПЕРЕЖИВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

УДК: 159.9.01

Маслюк Андрій Миколайович

Кандидат психологічних наук, провідний науковий співробітник відділу науково-методичного супроводження психологічної підготовки суддів Національної школи суддів України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0530-9969>

Євченко Ірина Миколаївна

Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології і педагогіки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3204-5954>

Анотація. У статті здійснено аналіз особливостей впливу релігійних переживань на психологію українського народу в історичній ретроспективі. З'ясовано значення релігійних вірувань для українців, починаючи від язичництва й до сьогодення. Визначено, що християнство перервало своєрідний процес становлення української культури. Тривалий час ще зберігалися зародки космогонічних і космологічних уявлень у поглядах на людину, душу, характерним був дуалізм.

Уточнено особливості релігійних переживань під час голодомору 1932-33 років в Україні та їх наслідки для українського народу. Встановлено, що внаслідок руйнуючого впливу атеїзму релігійні переживання людини позбулися внутрішніх (сакральних), а набули зовнішніх ознак: поверховість, обмеженість, показовість тощо. Проаналізовано значення релігійних переживань, вірувань для сучасної молоді.

Ключові слова: атеїзм, вірування, особистість, переживання, релігійна депривація 1932-33 років в Україні, релігійне переживання.

Постановка проблеми. Наука і релігія перебувають у конфронтації не одне століття. З історії нам відомі приклади парадоксів, зокрема той же Р. Декарт був глибоко віруючою особистістю і не наважувався тривалий час опублікувати свої геніальні твори. Адже революційні наукові відкриття суперечили його релігійній парадигмі. Написано багато томів на захист тієї або іншої сторони, бо кожен прагне переконати нас в тому, що саме його позиція є єдино правильною. В епоху Середньовіччя А. Аврелій, Ф. Аквінський наполягали на тезі про те, що віра вища за розум, але ж вони й не могли по-іншому мислити. В епоху Відродження да Вінчі, Б. Телезіо, Х. Вівес, Г. Перейра тощо, в епоху Нового часу Ф. Бекон, Т. Гоббс, Б. Спіноза та ін. вчені закликали до думки про те, що розум переважає над вірою. Ми переконані, що істина знаходиться посередині й спрямовуємо свій науковий пошук на питання релігійного переживання особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заявлена проблема є надзвичайно актуальною, бо сучасні епохальні зміни в українській церкві є цьому підтвердженням. Маємо на увазі створення Української православної церкви, отримання томосу, що підтверджує незалежність української церкви від релігійного впливу сусідньої держави. Якими б не були палкі дискусії між прибічниками двох таборів, але кінцевим споживачем надбань церкви і науки є людина. Саме конкретна особистість з

її індивідуальними психологічними характеристиками, зі своїм унікальним внутрішнім світом, пропускає крізь себе зовнішній вплив і намагається його опанувати, прожити, пройти крізь нього. В цьому контексті ми спробуємо розібратися в питанні релігійного переживання особистості, яке цікавило не одне покоління дослідників: К. Юнг, В. Джеймс, Ф. Василюк, О. Кульчицький, І. Огієнко, С. Гроф, Е. Фромм, Б. Лобовик, К. Гінзбург, Е. Томпсон, П. Бондарчук та ін.

Незважаючи на значні наукові здобутки у вивченні проблеми релігійного переживання, на наш погляд, залишаються питання пов'язані зі стрімкою зміною суспільства. Урбанізація міст, переселення народів, інформатизація життя в цілому сприяють тому, що особистість змінює й своє ставлення до релігії. Духовні підвалини особистості зазнають шаленого тиску зі сторони сучасного вільного суспільства, де змінюються правила життя, традиції, культура. Цінності зовнішнього світу настільки дисонують з внутрішнім світом особистості, що нерідко останні зазнають поразки і особистість стає відданою на поталу поверхового, нестійкого, антуражного світу сучасних цінностей. Тому ми й прагнемо до наукового пошуку розуміння проблеми релігійного переживання сучасної особистості.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Для розкриття проблеми релігійного переживання особистості необхідно вирішити низку питань: 1) з'ясувати особли-

вості релігійних вірувань українців, починаючи від язичництва й до сьогодення; 2) проаналізувати значення релігійних переживань, вірувань для сучасної молоді.

Мета публікації – розкрити особливості впливу релігійних переживань на психологію українського народу в історичній ретроспективі.

Виклад основного матеріалу. Спочатку з'ясуємо розуміння категорії «переживання» в психології. В етимологічному словнику М. Фасмера префікс пере: «переходити, перегородити, перев'язати, перепитати, переговорити» [10, с. 236]. Це свідчить про певний процес, який відбувається заради чогось, через що, для чого.

Відповідно поняття переживання (пережити) є наслідком поєднання префікса пере- та дієслова жити. В такому поєднанні вбачаємо ситуацію психічного осягнення вже колись пережитого на новому часовому відтинку, життєву мить, через яку необхідно перейти, переступити, відроджуючись для нової зустрічі з буттям. Наголосимо, що «одужання», «заживлення» спонукає особистість до відновлення її душевного та фізичного балансу і є необхідною умовою подальшого адекватного онтогенезу. Переживання виступає цілісним процесом у взаємодії зовнішнього і внутрішнього світу, тим самим, допомагає пізнавати об'єктивну реальність.

Поняття «переживання» є дещо розмитим і найчастіше використовується у таких

контекстах: в значенні прожити, вижити, бути живим після того, як щось відбулося (Гегель); відображення зовнішнього світу у свідомості (Е. Гуссерль); зв'язок цього світу з людиною через її вибір (Л. Віготський); повноправний психічний акт, в якому виражається вся повнота буття суб'єкта, що пізнає (С. Рубінштейн); естетична категорія (Б. Теплов); певний слід пережитого, де переживання розуміється як результат минулого, що сприяло майбутньому (Д. Овсянико-Куликовський); суб'єктивний стан людини (Р. Кан, О. Будницька); сигнал особистості щодо значущості ситуації (О. Леонт'єв); процес та діяльність по перебудові внутрішнього світу для виходу з кризової ситуації (Ф. Василюк, Р. Мей); постійний процес, який є нерозривним з поведінкою та встановлює діалог людини зі світом (Ф. Лерш).

Таким чином, на основі результатів проведеного теоретичного аналізу проблеми переживання є підстави стверджувати про дві категорії розуміння феномену переживання: стан та процес. Особистість опосередковує дійсність через моделі, теорії, схеми внутрішнього та зовнішнього світів і своєї позиції в них, які складаються в її конструктивній системі, є динамічними та становлять її особисту теорію світу.

Тепер з'ясуємо розуміння поняття «релігії» в різні історичні епохи: «вірю, а потім розумію»; «опіум для народу»; «її варто було б придумати якби її не існувало» тощо.

Ми віримо, бо людина має вірити в когось або щось. Віра людини була завжди скільки існує людство: від зародження цивілізації і закінчуючи сьогоднішнім про, що свідчить наявність значної кількості релігій: зороастризм, іудаїзм, християнство, іслам, буддизм, індуїзм тощо. В свою чергу релігійні напрями поділяються на десятки різних течій, напрямів, що формують, мов струмки, повноводну річку віри. Наприклад, язичницькі вірування наших пращурів дивують своєю простотою, примітивністю, конкретністю. Необхідно було задобрити місяць, то варили вареники й проводили відповідні обряди. Не було дощу, то молилися Дажбогу й просили його послати таку бажану вологу тощо. Світ людини був пронизаний повагою до природи й потребою жити з нею у гармонії, що відображалося в різних міфах, легендах, сагах тощо. Уявлення про душу у наших пращурів поступово змінювалося, починаючи від переходу душі й тіла після смерті в потойбічний світ до відокремлення грішного тіла від безсмертної душі й її вічне життя. Сама ж душа була в образі чогось невеличкого (дихання, вітру, хмари, бджоли, пташки, метелика), яку поважали і шанували. Місцем перебування душі були різні частини тіла людини, але найбільш вірогідне розташування уявлялося посередині шиї. Отже, існувала автентична психологія пращурів українців у стосунках з оточенням (тваринами, рослинами, людьми, космосом, потойбічним світом тощо), що спрямовувала людину до гармонії з природою.

Звичайно, що такі перші вірування як анімізм, тотемізм, фетишизм з їхніми забобонами це прерогатива наших пращурів, сказав би скептик. Але відголоски стародавніх вірувань, забобонів відгукуються в сьогоднішні. Зокрема, нами було проведено емпіричне дослідження у 2013–2014 роках стосовно вірувань студентів (320 майбутніх юристів та психологів) віком від 18 до 20 років ВНЗ м. Києва – КНТЕУ, НАВС та НПУ імені М. П. Драгоманова. Церковні догмати свідчать про те, що віра в забобони є великим гріхом адже це порушення першої заповіді Божої: «Я є Господь Бог твій, нехай не буде в тебе інших богів, крім Мене» [1, с. 138–140]. Тобто, якщо ми залежні від якихось забобонних обставин чи віримо в прикмети, тоді волю Богу ставимо на друге місце. Забобонність і християнське життя є несумісними речами, тоді чому в українців так багато знаків і віщувань, у які вони готові вірити?

Наприклад, на запитання: «Виділіть ті забобони, в які Ви вірите?» ми отримали наступні відповіді, що розмістили за частотою згадувань. 1. 96 (30,0 %) – «чорна кішка перебігла дорогу до нещастя. Потрібно кинути через це місце якийсь предмет (камінчик), а потім йти»; 2. 80 (25,0 %) – «нічого не передавати через поріг (гроші або речі) не вітатися, а якщо передаєш треба наступити на нього, щоб не посваритись»; 3. 68 (21,25 %) – «розсипана сіль до сварки. Потрібно посміятися або 3 рази перекинути сіль через ліве плече» тощо.

© Маслюк А. М., Євченко І. М.

Лише незначна частина опитуваних 72 (22,5 %) не вірять у забобони, а решта не тільки знають про них, а й вірять (77,5 %). Це насторожує, оскільки свідчить про некритичність мислення, не сформованість власного образу «Я», деякою мірою інфантилізацію, залежність від зовнішніх чинників у регулюванні власної поведінки. Упередження може бути наслідком поспішних і необґрунтованих висновків, або результатом некритичного засвоєння стандартизованих суджень, прийнятих у певній суспільній групі, або наслідком виправдання своїх неадекватних ситуації вчинків. Отже, в сучасному урбанізованому суспільстві маємо відголоски прадавніх вірувань, які впливають на повсякденне життя молодого покоління.

На наш погляд, ключовою підвалиною духовності українського народу була і залишається релігія як форма суспільної свідомості та індивідуального світогляду, що ґрунтується на вірі в існування надприродного світлого початку, яке створило матеріальний світ і може волонтаристично втручатися у перебіг подій у ньому, в його закономірності та причинно-наслідкові зв'язки.

На думку З. Фрейда, релігія виконує такі важливі функції: задовольняє допитливість, тобто пояснює походження і розвиток світу; зменшує страх перед небезпеками життя, наділяє впевненістю в доброму закінченні справи, допомагає побороти негаразди; формує поведінку людини через правила, поради,

приписи, авторитетні заборони.

Сучасні філософи вказують на те, що наша традиційна предківська віра не була тупиковим шляхом у розвитку світогляду й духовної культури народу. Християнство перервало своєрідний процес становлення української культури. Тривалий час ще зберігалися зародки космогонічних і космологічних уявлень у поглядах на людину, душу, характерним був дуалізм. Навіть весь понятійний апарат був використаний і перенесений до християнства зі старої віри [11].

На сьогодні ми маємо накладення язичницьких і християнських свят зокрема, Зелени свята – початок сонячного літнього циклу свят, культ рослинності, дерев та заклинань на майбутній врожай (в християнстві Трійця – сходження Духу Божого та народження християнської церкви); Вербна неділя – поєднання людини з безмежним Всесвітом, пробудження творчої енергії (в християнстві Вхід Господній у Єрусалим – зустріч Ісуса як царя й кидання йому під ноги пальмових листків, що було символом незалежності та перемоги); Великдень – прихід весни, воскресіння природи до нового життя, поминальні обряди навесні, бо вірили, що померлі родичі можуть впливати на родючість землі (в християнстві Воскресіння Христове – головне свято року присвячене Воскресінню Ісуса Христа, перехід від смерті до життя) тощо.

Віра для людини, на наш погляд, була основою її буття. Під впливом зовнішнього

світу трансформувалися внутрішні переконання кожної особистості. На зміну язичництву прийшло християнство, яке поступово стало панівною релігією на теренах України.

Ще в епоху Середньовіччя святий Августин вказував на те, що пізнаючи самого себе, людина знайде там Бога, тобто душа її очиститься, стане кращою. Віра спрямовує людину як в інтелектуальному, так і моральному плані. Релігійні уявлення переломлюються через суб'єктивно-психологічні властивості особистості віруючого.

Г. Сковорода вважав, що виявом справжньої релігійності людини є молитва, що здатна осяяти серце й запалити Божу іскру. Вчений навіть залишив опис переживання власного прозріння: «Весь світ ще переді мною; лиш почуття любові, благонадійності, спокою, вічності оживляло моє існування. Сльози полилися струмками з очей моїх і розлили якусь розчулену гармонію у всьому моєму тілі. Я проник у себе, відчув наче синове запевнення любові і відтоді присвятив себе на синівський послух духу Божому» [3, с. 406].

В цьому описі, на наш погляд, ми знаходимо точку відліку філософського шляху Г. Сковороди, що супроводжувався Божою благодаттю. Чи був би філософ тим, ким став без допомоги Бога? Ні, не був. Адже науковий пошук вченого спрямований на пізнання себе, Бога в собі. В єднанні з Богом людина боговтілюється й знаходить себе, свій моральний ідеал, тобто є щасливою. Отже, Г. Сковорода

прагнув духовного сходження до Бога й свій стан благодаті намагався передати іншим через свої твори, оскільки вважав, що Божа іскра є в кожному, її потрібно лише знайти. Розмаїття релігійних переживань, почуттів впливають не тільки на окрему особистість, а й суспільство в цілому.

Чим була релігія для українського народу початку ХХ століття? Релігія виступала життєдайним джерелом життєвого шляху людини. З Богом у душі прокидалися й лягали відпочивати після важкого дня, у кожній справі й у горі надіялися на Бога: хрестили дитину і відспівували покійного, грали весілля чи будували будинок – увесь життєвий лад був ніби просякнутий добротою і ласкою Всевишньої. З покоління в покоління передавалися ці утаємнені, святі й такі потрібні знання про духовність. Сідали до столу, спочатку лунала молитва, що символізувала пошану до Творця і давала надію на новий, ще кращий урожай, а відтак і більші достатки, десятину з яких віддавали церкві. Набожність, чесноти, праведне життя формувалися релігійними постулатами протягом віків. Людина чітко усвідомлювала той факт реальності, що на все «Божа воля». Які б важкі події вона не переживала, у неї завжди була віра і надія на кращу долю. Важко собі уявити навіть найбіднішу оселю без «образів», ікон, прикритих найкращим рушником, до яких у словах молитви були звернені всі надії і сподівання людини.

З приходом більшовицького атеїзму

втрачається віра, а натомість поширюється індіферентність, тобто байдужість. К. Маркс виступав проти існування Бога як персоніфікованої ілюзії гіперкомпенсації безсилля людини перед руйнуючими їй природними і суспільними силами. Це засіб для задурювання і відволікання експлуатованих класів від боротьби з гнобителями. Нищилась усталена система духовних цінностей і смислів, з яких людина черпала надію, віру, любов, життєву насагу у краще майбутнє.

Таким чином, феномен «релігії» виступає, як внутрішнє відчуття суб'єкта, для якого є характерною глибока непохитна віра у вищу силу, що керує його долею. Така сила має абсолютну владу над віруючим, вимагає від нього поклоніння та беззаперечної слухняності, покірливості, адже гріховність карається пекарними стражданнями та смертю, але водночас, і давала відчуття внутрішнього спокою та захищеності. «Хоч би ти був при смерті чи в дуже великих небезпеках, – не трать надії. Бог завжди у силі і з безвихідних обставин знайти вихід» (св. Іван Золотоустий, Гомолія на Пс. 117) [2, с. 180].

Під час голодомору 1932-33 років в Україні одним з першочергових завдань комуністичного устрою було знищення релігії як основи духовності українського народу. Як наслідок, створення «Спілки воєвничих безвірників», видання та поширення антирелігійної літератури; антирелігійна робота в навчальних закладах, серед дітей та молоді; культур-

но-масові заходи в справі подолання впливу релігії на духовне життя людей, на сімейний та громадський побут [9].

Страждання, смерть та насильницьке нав'язування комуністично-атеїстичних псевдо цінностей не змусили селян забути свої традиції, вірування, які споконвіку передавалися від покоління до покоління. Літературні джерела містять згадки про відзначення релігійних свят у 1933 році, коли люди обмінювали останні родинні сорочки «на їжу для Великодня» [5].

Свідки голодомору згадували про переховування ікон рідними і латентної віри в Бога, незважаючи на зовнішні антирелігійні прояви.

Однак, Я. Мандрик акцентував увагу на духовному спустошенні українського народу. Постійний страх, психологічне заціпеніння особистості, тотальний контроль за поведінкою, деформація суспільної моралі негативно впливали на українську спільноту. Автор вважає, що зміна релігійної парадигми та примусова робота в дні церковних свят, в час церковних відправ, влаштування в культосвітніх закладах різних радянських свят мали на меті остаточно й безповоротно підкорити непокірного селянина новому політичному ладові. Це насилля призвело до значного руйнування духовного життя нації загалом [7].

Досить часто фізично знищували священнослужителів, людей, які виступали на захист церкви чи священника, заарештовували

або висилали, в інформаційних джерелах того періоду друкували великі списки людей, які зрікалися своїх батьків-священиків, тим самим руйнуючи батьківсько-родинні зв'язки між людьми. Такі дії викликали в людини душевну кризу, нестерпний депресивний біль, відчай, тривалі негативно забарвлені емоційні переживання.

Очевидці голодомору 1932–33 років в Україні стверджують, що в їхніх селах створювали клуби на базі церков, і дівчат туди насильно заганяли та примушували їх там танцювати. Під дією постійної загрози життю, швидкоплинно протікали деградаційні психічні процеси, внаслідок чого, молода дівчина, переживаючи сором, докори сумління в глибинних структурах психіки, вимушено танцювала на святому місці. Особистість переживала всепроникне почуття самотності, безпорадності, ізольованості у ворожому світі.

За твердженням К. Юнга, муки та страждання, які переживає суб'єкт, сприймаються віруючими як вияв найвищої відданості Богу, вони є еталоном людського життя: «Символ християнського розп'яття виражає вічні істини та тортури, виступає еталоном людського життя. Тому особистість, яка прагне єднання з Богом, у будь-якому випадку зустрінеться з перепонами, що, перш за все, будуть знаходитися в ній самій, у її тіні, індивідуальній реальності, колективному несвідомому» [12, с. 287].

Для християнства є характерною готов-

ність до страждань як єдино можливого шляху зняття тягара провини за власну гріховність. Віруючий єднається з Богом через переживання страждань.

Ми припускаємо, що переважна більшість віруючих людей запитувала себе і Бога: «Чому відбувається це зло? Чому гинуть діти і за що ми так прогнівили Всевишнього, що послав на нас такі страждання?» І не знаходили відповіді. Це дуже важливий момент. Отже, людина не отримувала зворотнього зв'язку від депривуючого духовного спілкування, а, по-друге, тривале внутрішнє протистояння сакрального і нав'язаного ззовні: безперспективність, безмістовність життя, страх смерті – підривали духовну основу людини.

Історичні та культурні умови здатні кардинально змінювати за формою усталені цінності життєвого простору. Так і сталося внаслідок голодомору українського народу, коли були підірвані духовні основи нації, усвідомлення себе, прадавні традиції, що віками накопичувалися в онтогенезі.

Відомо, що особливо травмують ситуації, які змушують приховувати свої переживання, брехати, прикидатися, маскуватись, постійно стримувати почуття страху, тривоги та зовнішні вияви цих почуттів, і, нарешті, неможливість емоційної розрядки. Лише безапеляційна безвихідь змушувала плюндрувати тисячолітні канони християнської віри [4].

Люди вчиняли тяжкі гріхи, щоб вижити (канібалізм). Порушували заповідь «Не

убий!»), щоб ціною життя одного рятувати інших в сім'ї, адже молитви не допомагали, потрібно було діяти самим: красти, вбивати або померти. Це було ще одним етапом внутрішніх сумнівів у існуванні Бога, до втрати віри, зародження атеїстичних думок.

Події фізіологічної депривації продукували накопичення негативних змін в структурі психіки. Наприклад, тим, хто вже пухнув з голоду, не дозволялося залишати собі зерно. Люди, які не виглядали голодними, підозрювалися в приховуванні продуктів. Важко навіть уявити постійний психічний тиск через приховування збіжжя від близьких, сусідів, родичів та навіть власних дітей. Психічний простір заповнила цілковита недовіра та зневіра у соціальну справедливість. Внутрішні традиційні цінності людини зіштовхувалися з неадекватними новоутвореннями, які продукував зовнішній світ. І це протиріччя через глибинні інтенсивні переживання слугували підґрунтям для виникнення травмуючих взаємопов'язаних типів, станів і переживань, що ініціювали новоутворення та самозміну, руйнацію підвалин особистості.

Отже, страх породжував травматизацію життєвого простору людини і призводив до подій, які безслідно не минають, а надто такі, що масово трансформували усталені звичаї, плюндрували людські цінності, відбувалася модифікація самої особистості, її переродження, прийняття нового замислу життя, нових цінностей, нової стратегії, нового образу влас-

ного «Я». Розпочали красти, вбивати, доносити, гвалтувати, не зважати на релігію, обрядові традиції тощо, що призводило до порушення основних духовних законів й принципів розвитку життєвого шляху людини, змісту власного існування.

Протягом існування тоталітарного режиму була зруйнована віра людей в Бога, його існування. Молоді насаджувалися нові цінності радянської системи: колективізм, атеїзм, «Павлікі Морозови», планові п'ятирічки, рівноправність, сірість, буденність, дефіцит, БАМ тощо. Така політика сприяла тому, що сьогодні ми маємо частину українського суспільства віддану ідеалам своєї молодості – атеїзму. Традиційні символи віри у більшості громадян викликають певні сумніви, а нові ще не сформовані. Це призводить до низької моралі суспільства. Досить часто можна почути від людей поважного віку тезу про те, що сучасна молодь невихована, не має моральних та духовних цінностей, що виявляється у її поведінці. Зокрема, в транспорті не поступаються місцем, можуть нагрубити тощо. Але ж виховують цих молодих людей ваші ж діти, яких виховували Ви. І за часів молодості Ви були прибічниками атеїзму. Ви лише зараз починаєте навідуватися до церкви, бо розумієте, що помилялися й не дослухалися до себе, а пішли шляхом радянської доктрини безвір'я. Духовний розвиток молоді пов'язаний з прагненням до пізнання, істини, що включає моральні категорії добра, співчуття.

© Маслюк А. М., Євченко І. М.

Сьогодні ми маємо ситуацію коли українська держава нарешті отримала томос, що засвідчує незалежність української православної церкви від російської православної церкви (РПЦ). Це дає надію на духовне очищення від нав'язаного ззовні релігійно-політичного впливу сусідньої держави. Нарешті відновлено історичну справедливість. Ми забуваємо про те, як підступно Російська імперія забрала собі в підпорядкування українську церкву. В 1685 році до константинопольського патріарха послали посла – дяка Нікіту Алексеєва з грамотами та золотом. Спочатку посол хотів залучитися підтримкою патріарха єрусалимського Досифея, але отримав категоричну незгоду: «Ми – казав він – не дамо свого благословіння» [8, с. 189]. Священнослужитель виступив з категоричною відмовою аргументуючи це тим, що справа ця незаконна й суперечить здоровому глузду та порядності, бо так відкрито купувати людину й просити, натомість, духовну грамоту не личить канонам церкви. На жаль, російська політика перемогла, посол Н. Алексеєв звернувся до великого візира і просив, щоб патріархи передали українську церкву Російській імперії. Оскільки Туреччина на той час перебувала в стані війни, то вона ніяк не хотіла мати ще й четвертого супротивника. В травні 1686 року патріарх константинопольський Діонісій передав українську церкву московському патріарху. В архівах збережено розписку Діонісія до посла Н. Алексеєва: «Прийняли цю милостиню свя-

того вашого царства від посланого вашого пана Нікіти Олексійовича три сорока соболів і двісті червоних, Господь, який подає блага нехай буде хабародавцем вашому державному царству» [8, с. 190].

Та навіть патріарх єрусалимський Досифей не втримався від спокуси й благословив передачу української церкви російській, а за це отримав двісті золотих. Гетьман Іван Самойлович, за допомогу у передачі української церкви, отримав золотий ланцюг та два алмазних клейноди.

Однак, у документах 1686 року вказується про збереження підпорядкування Київської митрополії Константинополю. Патріарх Московський призначався «намісником» патріарха Константинопольського в Києві й тільки від його імені мав там обмежену владу.

Зокрема в царському наказі від 1685 року зазначається: «...а бути тією Київською митрополією в такому ж дотриманні, в якому вона була до цього часу під благословенням святішого вселенського Константинопольського патріарха, як в митрополічій честі, так і у виправленні духовного чину і церковного початку, і в збереженні прав і вольностей звичайних, котрі є за споконвічного звичаю ...» [8, с. 190].

На жаль, російські царі слова не дотримали й українська церква була анексована і понад 300 років ми не мали власної держави і церкви. Маємо добре пам'ятати про цей стан повернення з небуття. Нарешті історична пра-

вда перемогла й ми отримали томос. І це стане запорукою відродження української духовності.

О. Кульчицький написав роботу «Український мирянин у духовній ситуації сучасності» (1985), де аналізує Вселенський Собор II Ватиканський, що відбувся у 1965 році з різних точок зору: релігійної, філософської, психологічної. На соборі намагалися знайти відповідь на питання: «А ким же є мирянин в лоні церкви?», «До чого він прагне?», «Яке його місце в Церкві?» тощо. Мирянин – це не пасивна бездушна істота, яка засвоює проповіді церкви, а він є частиною церкви. Спільно з священниками творить «Тіло Христа» й має в своєму активі: відповідальність, гідність, шлях служіння Богу тощо.

Вчений розпочинає свій аналіз з поняття ситуації й приходять до висновку, що це: «...загал чинників фізичного і духовного оточення людини, що одночасно діють на людину і серед яких діє людина, діючи тим самим і на ці чинники» [6, с. 154]. Автор пропонує розглянути духовну ситуацію в якій перебуває мирянин, що зумовлена релігійними цінностями. І далі приходять до висновку, що краще говорити не про вплив філософії релігії на мирянина, але про дію поля духовних сил філософії релігії. Поняття «поля сил» запозичене у К. Левіна в його «теорії поля», на думку О. Кульчицького, це поняття можна використовувати й до об'єктивації духа, що його уявляє собою філософія релігії в різних проявах. Вче-

ний приходять до думки про те, що завданням українського мирянина є діяльність спрямована на захист й експансію релігійної думки в сучасній духовній ситуації загального наступу на неї. Мирянин має бути релігійним, тобто його світогляд має бути пронизаним релігією. Але не тільки релігія, а й наука мають допомагати йому розуміти цілісний світ, зокрема світогляд містить у собі філософію. Отже, наука й релігія, на наш погляд, мають спільний вектор розвитку й особистість на шляху до Бога використовує релігійні й наукові надбання цивілізації.

Не секрет, що сьогодні значна кількість, так званих, віруючих мають зовнішню віру. Наприклад, здійснюючи ті або інші релігійні обряди, молоді люди намагаються зробити селфі тощо. Для них важливо, що скажуть оточуючі, скільки лайків поставлять в соцмережах тощо. Це свідчить про несформованість особистості, інфантилізм, залежність від інших тощо. Церква має долучатися до зростання духовності кожної особистості й трансформувати зовнішню релігійність у внутрішню, яка свідчить про самодостатність, цілісність, самоактуалізацію, автономність особистості. Не зовнішнє, а внутрішнє, на наш погляд, має визначати шлях людини до Бога. Ми сподіваємося, що поступово більшість віруючих прийде до внутрішньої релігійності. У. Джеймс стверджував про те, що джерело релігії варто шукати в індивідуальній свідомості віруючої людини.

© Маслюк А. М., Євченко І. М.

Але звичайно і церква має докладати значних зусиль, щоб людина свідомо йшла до Бога через занурення в переживання внутрішнього діалогу з Богом. Наприклад, Папа Римський Франциск нещодавно запустив спеціальний сайт молитов з Папою, що називається www.clicktopray.org, де є три розділи: «Молись з Папою», «Молитва дня» і «Молись у мережі». Також існують мобільні додатки. Сайт розрахований на величезну аудиторію, оскільки пропонується шістьма мовами. Ще один цікавий підхід Папи Римського полягає в благословенні комп'ютерної гри, в якій треба збирати святих, що свідчить про осучаснення католицької релігії. Натомість очільник Російської православної церкви Кирило (Гундяєв) закликає до заборони гаджетів та користування інтернетом, який може використати Антихрист. Тобто в тоталітарній державі церква навпаки перешкоджає волевиявленню релігійного переживання особистості. І у добу четвертої промислової революції забороняти користуватися інтернетом, на наш погляд, є неприпустимим, що свідчить про депривуючу зовнішню релігійність цілого народу.

Подане вище є підставою для висновків:

З'ясовано, особливості релігійних переживань українського народу протягом історії. Визначено, що християнство перервало своєрідний процес становлення української культури. Тривалий час ще зберігалися зародки космогонічних і космологічних уявлень у

поглядах на людину, душу, характерним був дуалізм. Віра спрямовує людину як в інтелектуальному, так і моральному плані. Релігійні уявлення переломлюються через суб'єктивно-психологічні властивості особистості віруючого.

Під час голодомору 1932-33 років в Україні людина не отримувала зворотнього зв'язку від депривуючого духовного спілкування з Богом, а тривале внутрішнє протистояння сакрального і нав'язаного ззовні: безперспективність, беззмістовність життя, страх смерті – підривали духовну основу людини. Почали красти, вбивати, доносити, гвалтувати, не зважати на релігію, обрядові традиції тощо, що призводило до порушення основних духовних законів й принципів розвитку життєвого шляху людини, змісту власного існування. Встановлено, що внаслідок руйнуючого впливу атеїзму релігійні переживання людини позбулися внутрішніх (сакральних), а набули зовнішніх ознак: поверховість, обмеженість, показовість.

Проаналізовано значення релігійних переживань, вірувань для сучасної молоді. Сподіваємося, що з відновленням історичної справедливості й отриманням українською православною церквою томосу українське суспільство, завдяки спільним зусиллям церкви, держави й кожної особистості, стане нарешті незалежним, сильним і процвітаючим в європейській сім'ї.

Перспективами подальших досліді-

© Маслюк А. М., Євченко І. М.

ДЖЕНЬ убачаємо у вивченні релігійних переживань сучасної молоді різних спеціальностей та їх порівняльному аналізі. Оскільки розвиток самоактуалізованої особистості неможливий без духовної складової, яка, на наш погляд, в сучасному світі має бути основою, фундаментом становлення особистості. Без релігійних чеснот, що базуються на принципі любові до ближнього свого, молодь буде неспроможною повноцінно самоздійснюватися в умовах урбанізованого інформаційного простору.

Перелік використаних джерел:

1. *Біблейские повествования*. Из книг Святой Библии ветхого и нового завета. – Киев: УПЦ, 1992. – С. 520.
2. *Катрій Ю.* ЧСВВ. Перлини Східних отців. – 2-е вид., доп. – Львів: Місіонер, 1998. – 344 с.
3. *Ковалинський М. І.* Життя Григорія Сковороди // Сковорода Григорій. Твори у 2 т. – Т. 2. – Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. – К.: АТ «Обереги», 1994. – С. 380–418.
4. *Коллективізації*, Голодомор, Голокост – прояви політики геноциду тоталітарного режиму: міжнар. молодіжн. наук.-практ., істор.-краєзн. конф., (Київ, 11–12 груд. 2002 р.): матеріали / [упорядн.: В. С. Малаховський, О. А. Худобець]. – 2002. – 149 с.
5. *Куліш А. Ф.* Геноцид. Голодомор 1932–1933. Причини, жертви, злочинці / А. Ф. Куліш – К., Х. : Просвіта, 2001. – 88 с. – (Асоціація дослідників голодоморів в Україні).
6. *Кульчицький О.* Український мирянин у духовній ситуації сучасності // Український персоналізм. Філософська етнопсихологічна синтеза. Серія: Монографія. – Мюнхен-Париж: Укр. Вільний Універ., 1985. – Ч. 42. – С. 49–54.
7. *Мандрик Я. І.* Культура українського села в період сталінізму. 1929–1938 рр. / Ярослав Іванович Мандрик. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 215.
8. *Огієнко І.* Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу: курс, читаний в укр. нар. ун-ті / Іван Огієнко. – К.: Вид-во книгарні Є. Череповського, 1918. – С. 272.
9. *Організаційне становлення* Спілки безвірників України в 20-х рр. ХХ ст. / Історія України: Маловідомі імена, події, факти: зб. ст. / [Редкол.: П. Т. Тронько (голов. ред.) та ін.]. – К., 2001. – Вип. 14. – С. 268 – 287.
10. *Фасмер М.* Этимологический словарь русского языка: [2-е изд.] в 4 т. / Т. 3. (Муза – Сят) / пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. – [2-е изд.], стер. – М. : Прогресс, 1987. – 832 с.
11. *Федів О. Ю.*, Мозгова Н. Г. Історія української філософії: [навч. посібник]. / О. Ю. Федів, Н. Г. Мозгова. – К. : Україна, 2001. – 510 с.
12. *Юнг К. Г.* Сознание и бессознательное / Карл Гюстав Юнг – М.: АСТ; СПб.: Университетская книга, 1997. – 592 с.

References (Transliteration):

1. *Bybleiskye povestvovaniya*. Yz knyh Sviatoi Byblyu vetkhoho y novoho zaveta. – Kyev: UPTs, 1992. – S. 520.
2. *Katrii Yu.* ChSVV. Perlyny Skhidnykh ottziv. – 2-e vyd., dop. – Lviv: Misioner, 1998. – 344 s.
3. *Kovalynskiy M. I.* Zhyttia Hryhoriia Skovorody // Skovoroda Hryhori. Tvory u 2 t. – T. 2. – Traktaty. Dialohy. Prytchi. Pereklady. Lysty. – K.: AT «Oberehy», 1994. – S. 380–418.
4. *Kolektyvizatsii*, Holodomor, Holokost – proiavy polityky henotsydu totalitarnoho rezhymu: mizhnar. molodizhn. nauk.-prakt., istor.-kraiezn. konf., (Kyiv, 11–12 hrud. 2002 r.): materialy / [uporiadn.: V. S. Malakhovskiy, O. A. Khudobets]. – 2002. – 149 s.
5. *Kulish A. F.* Henotsyd. Holodomor 1932–1933. Prychyny, zhertvy, zlochyntsi / A. F. Kulish – K., Kh. :

© Маслюк А. М., Євченко І. М.

Prosvita, 2001. – 88 s. – (Asotsiatsiia doslidnykiv holodomoriv v Ukraini).

6. *Kulchytskyi O.* Ukrainnyi myriany u dukhovnii sytuatsii suchasnosti // Ukrainnyi personalizm. Filosofska etnopsykholohichna synteza. Seriia: Monohrafiia. – Miunkhen-Paryzh: Ukr. Vilnyi Univer., 1985. – Ch. 42. – S. 49–54.

7. *Mandryk Ya. I.* Kultura ukrainskoho sela v period stalinizmu. 1929–1938 rr. / Yaroslav Ivanovych Mandryk. – Ivano-Frankivsk, 1998. – S. 215.

8. *Ohienko I.* Ukrainska kultura: korotka istoriia kulturnoho zhyttia ukrainskoho naroda: kurs, chytanyi v ukr. nar. un-ti / Ivan Ohienko. – K.: Vyd-vo knyharni Ye. Cherepovskoho, 1918. – S. 272.

9. *Orhanizatsiine stanovlennia Spilky bezvirnykiv Ukrainy v 20-kh rr. KhKh st.* / Istoriiia Ukrainy: Malovidomi imena, podii, fakty: zb. st. / [Redkol.: P. T. Tronko (holov. red.) ta in.]. – K., 2001. – Vyp. 14. – S. 268 – 287.

10. *Fasmer M.* Etymolohycheskyi slovar russkoho yazyka: [2-e yzd.] v 4 t. / T. 3. (Muza – Siat) / per. s nem. y dop. O. N. Trubacheva. – [2-e yzd.], ster. – M. : Prohress, 1987. – 832 s.

11. *Fediv O. Yu., Mozghova N. H.* Istoriiia ukrainskoi filosofii: [navch. posibnyk]. / O. Yu. Fediv, N. H. Mozghova. – K. : Ukraina, 2001. – 510 s.

12. *Iunh K. H.* Soznanye y bessoznatelnoe / Karl Hiustav Yunh – M.: AST; SPb.: Unyversytetskaia knyha, 1997. – 592 s.

Maslyuk Andrii

PhD (Psychological Sciences), Leading researcher of the department of scientific and methodological support of psychological training of judges of the National School of Judges of Ukraine, Kyiv (Ukraine)

Yevchenko Iryna

PhD (Psychological Sciences), associate professor of the department of psychology and pedagogy of National Pedagogical Dragomanov University, Kiev (Ukraine)

RELIGIOUS EXPERIENCE OF PERSONALITY

ABSTRACT

The article analyzes the characteristics of the influence of religious experiences on the psychology of the Ukrainian people in a historical retrospective. The significance of religious beliefs for Ukrainians, ranging from paganism to the present day, has been clarified. It is determined that Christianity interrupted a peculiar process of the formation of Ukrainian culture. For a long time, the embryos of cosmogony and cosmological ideas in views of man, the soul, were preserved; dualism was characteristic. Faith guides a person both intellectually and morally. Religious ideas are refracted through the subjective psychological properties of the personality of the believer.

In unity with God, a man becomes god-incarnated and finds himself, his moral ideal. A variety of religious experiences, feelings affect not only the individual, but also society as a whole. Religion was the life-giving source of a person's life, because his life structure was imbued with the kindness and caress of the Almighty. From generation to generation, these initiates, saints and such necessary knowledge about

© Маслюк А. М., Євченко І. М.

spirituality were transmitted.

Specific features of religious experiences during the famine of 1932-33 in Ukraine and their consequences for the Ukrainian people are clarified. Man did not receive feedback from limited spiritual communion with God, and the long-standing inner confrontation between the sacred and imposed from the outside: hopelessness, voidness of life, fear of death - undermined the spiritual basis of man. They began to steal, kill, inform, rape, not paying attention to religion, ritual traditions, etc., which led to a violation of the basic spiritual laws and principles for the development of a person's life, the content of their own existence. It was established that as a result of the destructive influence of atheism, the religious experience of a person lost internal (sacral), and received external signs: superficiality, limitation, pretentiousness.

Analyzed the importance of religious experiences, beliefs for modern youth. A significant number of believers have external religiosity. This indicates an unformed personality, infantilism, dependence on others. The church should participate in the spiritual growth of each individual and transform external religiousness into internal, which testifies to the self-sufficiency, integrity, self-actualization, autonomy of the individual.

Keywords: atheism, beliefs, personality, experience, religious deprivation of 1932-33 in Ukraine, religious experience.

Маслюк Андрей Николаевич

Кандидат психологических наук, ведущий научный сотрудник отдела научно-методического сопровождения психологической подготовки судей Национальной школы судей Украины, г. Киев (Украина)

Євченко Ирина Николаевна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии и педагогики Национального педагогического университета имени М. П. Драгоманова, г. Киев (Украина)

РЕЛИГИОЗНОЕ ПЕРЕЖИВАНИЕ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. В статье осуществлен анализ особенностей влияния религиозных переживаний на психологию украинского народа в исторической ретроспективе. Выяснено значение религиозных верований для украинцев, начиная от язычества и до сегодняшнего дня. Определено, что христианство прервало своеобразный процесс становления украинской культуры. Долгое время еще сохранялись зародыши космогонических и космологических представлений во взглядах на человека, душу, характерным был дуализм. Вера направляет человека как в интеллектуальном, так и моральном плане. Религиозные представления преломляются через субъективно-психологические свойства личности верующего.

В единении с Богом человек боговплощается и находит себя, свой нравственный идеал. Разнообразие религиозных переживаний, чувств влияют не только на отдельную личность, но и общество в целом. Религия выступала животворящим источником жизнен-

© Маслюк А. М., Євченко І. М.

ного пути человека, ведь его жизненный строй был пропитан добротой и лаской Всевышнего. Из поколения в поколение передавались эти посвященные, святые и такие нужные знания о духовности.

Уточнены особенности религиозных переживаний во время голодомора 1932-33 годов в Украине и их последствия для украинского народа. Человек не получала обратной связи от ограниченного духовного общения с Богом, а длительное внутреннее противостояние сакрального и навязанного извне: бесперспективность, бессодержательность жизни, страх смерти – подрывали духовную основу человека. Начали воровать, убивать, доносить, насиловать, не обращая внимания на религию, обрядовые традиции и т.п., что приводило к нарушению основных духовных законов и принципов развития жизненного пути человека, содержания собственного существования. Установлено, что в результате разрушающего воздействия атеизма, религиозные переживания человека лишились внутренних (сакральных), а получили внешние признаки: поверхностность, ограниченность, показушность.

Проанализировано значение религиозных переживаний, верований для современной молодежи. Значительное количество верующих имеют внешнюю религиозность. Это свидетельствует о несформированной личности, инфантилизме, зависимости от других. Церковь должна участвовать в духовном ро-

сте каждой личности и трансформировать внешнюю религиозность во внутреннюю, которая свидетельствует о самодостаточности, целостности, самоактуализации, автономности личности.

Ключевые слова: атеизм, верования, личность, переживание, религиозная депривация 1932-33 годов в Украине, религиозное переживание.

Дата отримання статті: 11.02.2019

Дата рекомендації до друку: 25.02.2019

Дата оприлюднення: 28.02.2019

© Маслюк А. М., Євченко І. М.